

АНОТАЦІЯ

Білецька Ю. Ю. Договір страхування цивільно-правової відповідальності. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Західноукраїнський національний університет, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2025.

Дисертація є одним із перших всебічних досліджень договору страхування цивільно-правової відповідальності в українській юридичній науці. В роботі зосереджено увагу на ґрунтовному дослідженні договору страхування цивільно-правової відповідальності, його правової природи та особливостей правового регулювання в українському та зарубіжному правопорядках.

У першому розділі дисертації «Концептуальні та правові основи договору страхування цивільно-правової відповідальності» вказано на провідну роль страхування цивільно-правової відповідальності у сучасній системі правових відносин, що зумовлено його здатністю забезпечувати фінансовий захист потерпілих та мінімізувати ризики матеріальних втрат страхувальників. Проаналізовано основи правового регулювання даного договору та встановлено, що розвиток законодавства у сфері страхування відбувався під впливом переходу до ринкової економіки, євроінтеграційних процесів, пандемії COVID-19 та війни росії проти України, що зумовлює необхідність його постійного удосконалення.

У роботі простежено генезу договору страхування цивільно-правової відповідальності, розкрито вплив основних нормативно-правових актів на його становлення та розвиток, а також еволюцію від добровільних до обов'язкових видів страхування. Наголошується, що реформа страхового законодавства усунула дублювання правового регулювання, узгодивши сучасні положення Цивільного кодексу України та спеціальних законів щодо об'єкта і предмета договору страхування. Вказано на особливе значення Угоди про асоціацію з ЄС при визначенні стратегічних напрямів розвитку національного страхового законодавства.

Обґрунтовано, що об'єктом страхування цивільно-правової відповідальності є не майно чи життя, а юридична відповідальність страхувальника перед третіми особами. Об'єкт страхування характеризується виключно майновою природою і набуває правового значення лише за умови настання факту цивільно-правової відповідальності страхувальника перед третіми особами. Вказано, що майнові інтереси страхувальника пов'язані з його обов'язком відшкодувати шкоду, завдану третім особам. Виокремлено основні риси та функції страхування цивільно-правової відповідальності.

Відстоюється позиція щодо комплексного характеру правової природи договору страхування цивільно-правової відповідальності, за рахунок поєднання у ньому елементів деліктної та договірної відповідальності. Завдяки поєднанню даних елементів стає можливим досягнення мети даного виду страхування – захист прав та законних інтересів страхувальника, який має матеріальну заінтересованість у страхуванні ризиків, пов'язаних з відшкодуванням ним заподіяної шкоди потерпілому. Вказано, що настання страхового відшкодування за договором страхування цивільно-правової відповідальності безпосередньо залежить від вини страхувальника та її форми (умисел може виключати страховий захист, тоді як необережність є підставою для відшкодування).

У другому розділі «Загальна характеристика договору страхування цивільно-правової відповідальності» досліджено поняття, види, особливості даного договору, правовий статус його сторін та динаміку укладення. Зокрема, договір страхування цивільно-правової відповідальності запропоновано розуміти як домовленість між страховиком і страхувальником, за якою страховик зобов'язується за плату у разі настання визначеного страхового випадку, що спричинив заподіяння шкоди третім особам, здійснити страхову виплату на користь потерпілих у межах визначеної страхової суми, а страхувальник – своєчасно вносити страхові платежі та дотримуватись умов договору.

Виокремлено особливості договору страхування цивільно-правової відповідальності та здійснено класифікацію його видів. Обґрунтовано

доцільність впровадження страхування цивільно-правової відповідальності у сфері штучного інтелекту, шляхом запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності розробників і постачальників високоризикових систем штучного інтелекту. Також обґрунтовано доцільність впровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвоката за шкоду, спричинену професійними помилками.

Обґрунтовано необхідність уніфікації термінології у сфері страхування відповідальності та запропоновано єдиний термін «страхування цивільно-правової відповідальності» із внесенням відповідних змін до законодавства України.

Досліджено правовий статус страховика як систему, що включає вимоги до організаційно-правової форми, права та обов'язки, гарантії та обмеження, а також специфічні умови для різних видів страхування. Встановлено, що страхувальником може бути лише особа з цивільною дієздатністю та деліктоздатністю, водночас, законодавство передбачає механізми захисту інтересів обмежено дієздатних осіб через залучення їх законних представників. Визначено права та обов'язки сторін договору страхування цивільно-правової відповідальності. На основі аналізу актуальної судової практики додатково виокремлено права та обов'язки сторін договору страхування цивільно-правової відповідальності.

Встановлено, що вигодонабувач у договорі страхування цивільно-правової відповідальності є окремим суб'єктом страхового зобов'язання, який набуває право вимоги до страховика при настанні страхового випадку. Особливістю участі третіх осіб у страхових відносинах є вторинність, відкладеність реалізації прав та можливість прямого звернення вигодонабувача до страховика незалежно від волі страхувальника.

Вказано, що переддоговірний етап у страхуванні цивільно-правової відповідальності є ключовим інструментом захисту прав страхувальників. Досліджено можливість застосування ретроактивної дати до договорів страхування цивільно-правової відповідальності. Обґрунтовано доцільність

поділу підстав припинення договору страхування цивільно-правової відповідальності на загальні та спеціальні.

Обґрунтовано, що тлумачення договору страхування цивільно-правової відповідальності має здійснюватися з урахуванням не лише буквального значення його умов, а й мети договору, поведінки сторін до і після його укладення, звичаїв ділового обігу та принципів добросовісності і розумності. У випадку нечіткості положень договору, неоднозначні умови повинні тлумачатися проти сторони, яка їх сформулювала.

У третьому розділі «Зарубіжний досвід правового регулювання страхування цивільно-правової відповідальності та перспективи його імплементації в Україні» вказується на важливості порівняльно-правового аналізу, який є дієвим засобом удосконалення страхового законодавства України, оскільки дозволяє виявити ефективні механізми правового регулювання, апробовані в інших правопорядках. Досліджено законодавство Німеччини та Франції у сфері страхування.

З'ясовано, що норми Німецького законодавства у сфері страхування цивільно-правової відповідальності орієнтовані на стабільність зобов'язань, справедливість у розподілі ризиків та високі стандарти захисту прав споживача страхових послуг. У Німеччині добре розвинене законодавство у сфері страхування цивільно-правової відповідальності, пов'язаної із здійсненням професійної діяльності адвокатами, лікарями, архітекторами, власниками транспортних засобів, де передбачено встановлення мінімальних страхових сум, контроль за наявністю страхового покриття, обов'язки проінформувати відповідні органи та можливість обмежити відповідальність за умисні дії.

У Франції об'єктом страхування є як договірна, так і позадоговірна відповідальність за шкоду, спричинену діями або бездіяльністю страхувальника чи інших осіб, охоплених договором. Законодавство передбачає як добровільне, так і обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності для окремих категорій осіб і сфер діяльності. З'ясовано, що у Франції обов'язок страховика виплатити страхове відшкодування настає за наявності вимоги третьої особи до страхувальника.

Відстоюється позиція, що адаптація національного законодавства України до стандартів європейського права у сфері страхування цивільно-правової відповідальності потребує комплексного підходу, що включає узгодження норм щодо доступу до страхового ринку, ліцензування, організаційних та фінансових вимог до страховиків, встановлення прозорих правил оцінки страховиків при отриманні ліцензії, регламентація страхових сум і обов'язкове страхування професійної відповідальності, що в комплексі сприятиме гармонізації українського законодавства із нормами європейського права.

Констатовано, що чинне законодавство Європейського Союзу заклало комплексну правову основу для ліцензування, організації діяльності страхових компаній, встановлення вимог до капіталу та забезпечення страхового захисту для транспортних засобів і професійних ризиків. Запровадження уніфікованих стандартів дозволяє забезпечити баланс між безпекою на ринку страхових послуг та свободою їх надання, створюючи орієнтир для подальшого розвитку національного законодавства України та наближення до європейських стандартів у сфері цивільно-правової відповідальності.

Ключові слова: договір страхування цивільно-правової відповідальності, страхування, об'єкт страхування, страховий ризик, цивільно-правова відповідальність, делікт, відшкодування шкоди, захист прав, договір, зобов'язання, сторони договору, страховик, страхувальник, вигодонабувач, зарубіжний досвід, європейські стандарти.

SUMMARY

Biletska Yu. Yu. Contract of Civil Liability Insurance. - Qualification research paper (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». - West Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2025.

The dissertation is one of the first comprehensive studies of the contract of civil liability insurance in Ukrainian legal scholarship. The research focuses on an in-

depth examination of the civil liability insurance contract, its legal nature, functions and the peculiarities of its regulation in Ukrainian and foreign legal systems.

The first chapter of the dissertation «Conceptual and Legal Foundations of the Civil Liability Insurance Contract» highlights the leading role of civil liability insurance in the modern system of legal relations, determined by its ability to provide financial protection for victims and minimize the risk of material losses for policyholders. The foundations of the legal regulation of this contract are analyzed and it is established that the development of insurance legislation has been influenced by the transition to a market economy, European integration processes, the COVID-19 pandemic and Russia's war against Ukraine, which necessitates its continuous improvement.

The dissertation traces the genesis of the civil liability insurance contract, revealing the impact of key regulatory acts on its formation and development as well as the evolution from voluntary to compulsory types of insurance. It is emphasized that the reform of insurance legislation has eliminated duplication in legal regulation by harmonizing the current provisions of the Civil Code of Ukraine and special laws regarding the object and subject matter of the insurance contract. The special significance of the EU-Ukraine Association Agreement is highlighted in defining the strategic directions for the development of national insurance legislation.

It has been substantiated that the object of civil liability insurance is not property or life, but the policyholder's legal liability toward third parties. The object of insurance is characterized exclusively by a property-based nature and acquires legal significance only upon the occurrence of the policyholder's civil liability to third parties. It is stated that the policyholder's property interests are connected with their obligation to compensate for damage caused to third parties. The main features and functions of civil liability insurance have been identified.

The position is upheld that the legal nature of the civil liability insurance contract is of a complex character as it combines elements of tort and contractual liability. The combination of these elements makes it possible to achieve the purpose of this type of insurance – protecting the rights and legitimate interests of the policyholder, who has a material interest in insuring risks related to compensating the

damage they have caused to the injured party. It is noted that the payment of insurance indemnity under a civil liability insurance contract directly depends on the policyholder's fault and its form (intent may exclude insurance coverage, whereas negligence constitutes grounds for indemnification).

The second chapter «General Characteristics of the Civil Liability Insurance Contract» examines the concept, types, features of this contract, the legal status of its parties and the dynamics of its conclusion. In particular, the civil liability insurance contract is proposed to be understood as an agreement between the insurer and the policyholder, under which the insurer undertakes for a fee in the event of a specified insured occurrence that has caused damage to third parties to make an insurance payment in favor of the victims within the limits of the insured sum, while the policyholder undertakes to make insurance payments on time and comply with the terms of the contract.

The specific features of the civil liability insurance contract are identified and a classification of its types is provided. The feasibility of introducing civil liability insurance in the field of artificial intelligence is substantiated, namely through the implementation of compulsory civil liability insurance for developers and providers of high-risk AI systems. The introduction of mandatory civil liability insurance for lawyers for damage caused by professional errors is also justified.

The necessity of unifying terminology in the field of liability insurance is substantiated and the use of a single term «civil liability insurance» is proposed, along with corresponding amendments to Ukrainian legislation.

The legal status of the insurer is examined as a system that includes requirements for organizational and legal form, rights and obligations, guarantees and restrictions as well as specific conditions for different types of insurance. It is established that only a person with civil capacity and tort capacity can act as a policyholder at the same time, the legislation provides mechanisms to protect the interests of persons with limited capacity through the involvement of their legal representatives. The rights and obligations of the parties to a civil liability insurance contract are defined. Based on an analysis of current judicial practice the rights and

obligations of the parties to a civil liability insurance contract are further distinguished.

It is established that the beneficiary in a civil liability insurance contract is a separate subject of the insurance obligation, acquiring the right to claim against the insurer upon the occurrence of an insured event. A distinctive feature of third-party participation in insurance relations is its secondary nature, the deferred realization of rights and the possibility for the beneficiary to directly approach the insurer independently of the policyholder's will.

It is noted that the pre-contractual stage in civil liability insurance is a key tool for protecting the rights of policyholders. The possibility of applying a retroactive date to civil liability insurance contracts is examined. The feasibility of dividing the grounds for termination of a civil liability insurance contract into general and special categories is substantiated.

It is substantiated that the interpretation of a civil liability insurance contract should take into account not only the literal meaning of its terms but also the purpose of the contract, the conduct of the parties before and after its conclusion, commercial customs and the principles of good faith and reasonableness. In cases of ambiguity, unclear provisions should be interpreted against the party that drafted them.

The third chapter «Foreign Experience in the Legal Regulation of Civil Liability Insurance and Prospects for Its Implementation in Ukraine» emphasizes the importance of comparative legal analysis as an effective tool for improving Ukrainian insurance legislation, since it allows for the identification of efficient regulatory mechanisms tested in other legal systems. The legislation of Germany and France in the field of insurance is examined.

It is established that the provisions of German legislation in the field of civil liability insurance are focused on the stability of obligations, fairness in risk allocation and high standards of consumer protection in insurance services. Germany has well-developed legislation on civil liability insurance related to professional activities of lawyers, doctors, architects and vehicle owners, which provides for the establishment of minimum insurance sums, control over the availability of insurance

coverage, obligations to inform relevant authorities and the possibility of limiting liability for intentional acts.

In France the object of insurance includes both contractual and non-contractual liability for damage caused by the actions or omissions of the policyholder or other persons covered by the contract. The legislation provides for both voluntary and compulsory civil liability insurance for certain categories of individuals and areas of activity. It is established that in France, the insurer's obligation to pay insurance compensation arises upon a claim by a third party against the policyholder.

It is argued that adapting Ukraine's national legislation to the standards of European law in the field of civil liability insurance requires a comprehensive approach, which includes harmonizing provisions on access to the insurance market, licensing, organizational and financial requirements for insurers, establishing transparent rules for evaluating insurers when obtaining a license, regulating insurance sums and implementing mandatory professional liability insurance. Altogether, these measures will contribute to the harmonization of Ukrainian legislation with European standards.

It is noted that the current European Union legislation has established a comprehensive legal framework for licensing, organizing the activities of insurance companies, setting capital requirements and ensuring insurance protection for vehicles and professional risks. The introduction of unified standards allows for a balance between market safety in insurance services and the freedom to provide them, creating a benchmark for the further development of Ukraine's national legislation and alignment with European standards in the field of civil liability.

Keywords: civil liability insurance contract, insurance, object of insurance, insured risk, civil liability, tort, compensation for damage, protection of rights, contract, obligation, parties to the contract, insurer, policyholder, beneficiary, foreign experience, European standards.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дослідження:

1. Білецька Ю. Правовий статус сторін договору страхування цивільно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Випуск 4 (20). С. 259-264.

2. Білецька Ю. Функції страхування цивільно-правової відповідальності. *Право.ua*. 2025. № 1. С. 372-377.

3. Білецька Ю. Страхування цивільно-правової відповідальності за законодавством Франції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. Випуск 1 (41). С. 240-246.

4. Білецька Ю. Становлення та розвиток правового регулювання договору страхування цивільно-правової відповідальності в сучасній Україні. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 9 (50). С. 62-74.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Білецька Ю. Договір страхування цивільно-правової відповідальності, його значення у системі страхування. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 лютого 2020 р.). Т. 2. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 126-128.

6. Білецька Ю. Поняття договору страхування цивільно-правової відповідальності. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 3-4 квітня 2025 року). м. Тернопіль, 2025. С. 116-118.

7. Білецька Ю. Правове регулювання страхування цивільно-правової відповідальності у Європейському Союзі. *Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Свалява, 6 червня 2025 р.). С. 56-59.

8. Білецька Ю. Правовий режим таємниці страхування в Україні. *Scientific Innovation: Theoretical Insights and Practical Impacts*: proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (August 11-13, 2025 Naples, Italy). Р. 75-78.